

نوال سداوی، فمینیست انقلابی

آذر

نوال سداوی، بیش از ۷۰ سال عمر خود را وقف مبارزه برای رهایی زنان نمود. او همچون «اسپ سرکشی» بود که نه ساختارهای مذهبی و سنتی مردسالارانه شرقی توانست او را رام کند، نه ساختارهای حاکم مردسالارانه سرمایه‌داری امپریالیستی. در باور او، این ساختارها دو روی یک سکه‌ی زنگ‌زده‌ای است که مانع رهایی بشریت و به خصوص رهایی زنان شده است. او بر همه‌ی سنت‌ها، تابوها و فرهنگ‌های بنیادگرایانه و سرمایه‌دارانه شجاعانه یورش برد. رد پای افکار او را می‌توان در میان انقلابیون، به خصوص زنان یافت. تعدادی از زنان افغانستان از اندیشه‌های او الهام گرفته و می‌گیرند. هر چند خلاقیت‌های ذهن مبارز او، بذر جهانی برابر را در اذهان بسیاری کاشت، اما مرگ او در ۲۱ مارچ ۲۰۲۱ در میان نشریات چپ (از آن جمله فارسی زبانان) بازتاب گسترده‌ای نداشت. من در این نوشته، تلاش کرده‌ام به بخشی از زندگی پرفراز و نشیب و خدمات او به جنبش رهایی زنان پردازم.

کودکی و نوجوانی

نوال در سال ۱۹۳۱ در یک خانواده‌ی روستانشین در شمال قاهره دیده به جهان گشود. سنت و مذهب پدرسالارانه‌ی حاکم در مصر، در ۶ سالگی با مثله‌سازی اندام جنسی او، اولین نشانه‌ی خود را بر بدن او گذاشت. نوال بعدها در کتاب «چهره پنهان حوا» (۱۹۷۷) نوشت: «زخم عمیق از کودکی بر بدنم نهادند که هرگز شفا نیافت.»^۱ این کار در خانواده‌ی اتفاق افتاد که «از تحصیلات بسیار خوبی برخوردار بودند.»^۲

نوال از کودکی به «جنس درجه دوم» بودن زنان اعتراض داشت. او در مصاحبه‌اش با بی بی سی گفت: «وقتی در جامعه بزرگ شدم... می‌دیدم که برادرم را بر من ترجیح می‌دهد... برادرم هر وقت دلش خواست از خانه بیرون می‌رود و بازی می‌کند. در حالی که من درس خوان‌تر از او بودم، در خانه کار می‌کردم... وقتی از خانواده می‌پرسیدم چرا؟ می‌گفت او پسر است. می‌پرسیدم که چرا پسر باید برتر باشد؟ می‌گفت خدا این طور گفته است؛ از همین جا، من در برابر خدا عصیان کردم...»^۳ ذهن پرسشگر او به چالش کشیدن ستم جنسی را از مثله کردن اندام جنسی دختران، عادات ماهانه، مراسم شب زفاف و زایمان شروع کرده تا مسایل پیچیده‌تر سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به پیش برد. او در ۱۰ سالگی از ازدواج فرمایشی خانواده‌اش سر باز زد و در ۱۳ سالگی اولین کتاب خود، «من عشق را آموختم» را به نشر رساند.

نوال در یک مقطع تاریخی و در فضای فکری-سیاسی‌ای رشد کرد که فعالیت‌های سیاسی، فرهنگی و جنبش مبارزات زنان در انقلاب ۱۹۱۹ مصر علیه استعمار انگلیس در جوش و خروش بود. گروه زنان مصری اولین «اتحادیه فمینیستی مصر» (۱۹۲۳) را که گرایش لیبرالی داشت، تاسیس کرد.

نوال سداوی و سیاست در مصر

هر چند دولت ملی‌گرای جمال عبدالناصر (۱۹۵۲-۱۹۷۰) در سال ۱۹۵۳ به سلطنت پایان داده و در سال ۱۹۵۶ حق رای زنان را به رسمیت شناخت، اما مادر بودن و همسر بودن نقش اصلی زنان باقی ماند. در سال ۱۹۶۷ که اسرائیل قسمت‌هایی از خاک مصر، سوریه و اردن را تصرف کرد و افکار ملی‌گرای و «پان عربی» تشدید شد، نوال سداوی شجاعانه با دو جبهه مبارزه کرد؛ او از

یک طرف با نقد توجیحات اعتقادی و دینی نیروهای اشغالگر اسرائیلی که از سوی امپریالیزم آمریکا و «سازمان ملل متحد» حمایت می‌شد، ایستادگی کرد و از طرف دیگر به مبارزه علیه ملی‌گرایان مذهبی مردسالار ادامه داد.

پس از مرگ ناصر، جانشین او انور سادات (۱۹۷۰-۱۹۸۱) با همکاری اخوان المسلمین، گروه‌های مستقل زنان را غیرقانونی اعلام کرده، کنشگری و جنبش زنان را به فمینیسم دولتی تغییر داد تا دستگاه بروکراتیک مردسالاری سرمایه‌دارانه‌ی نیولیبرال را چهره‌ای زنانه دهد. در این مقطع زمانی بود که قانون اساسی مصر «اصلاح شد تا اسلام را مبنای قانون قرار دهد»^۶ اسلامیزه شدن قانون حاکم و شرایط ملی و بین‌المللی باعث شد تا نوال سعداوی کتاب «زن و جنسیت» را که در آن به گونه‌ی علمی به سکس، جسم زن و شهوت زن پرداخته، را نشر کند. او در این کتاب نگاه جامعه مردسالار مذهبی نسبت به زنان را به باد انتقاد گرفته است.^۷ نشر این کتاب نوال را به فمینیست شهره‌ی جهان عرب و خاورمیانه تبدیل کرد. سعداوی در نتیجه‌ی همین فعالیت‌هایش در سال ۱۹۸۱ دستگیر و به مدت سه ماه زندانی شد. حاصل این سه ماه، کتاب «خاطرات زندان زنان» است که نوال با یک قلم ابرو روی کاغذ تشناب در زندان نوشته است.

با تشدید بنیادگرایی مذهبی، حکومت‌های بعد از ناصر با پارادوکس «مدرنیزاسیون» مواجه شدند که در آن از یک طرف به اشتغال زنان برای توسعه مصر نیاز بود و از طرف دیگر بدن زنان، همچنان به هنجار ملی‌گرا-اسلام‌گرا-مردسالار و اخلاقیات سنتی گره خورده بود.^۹ این وضعیت، نوال سعداوی را «عصبانی» می‌کرد و او را وادار می‌داشت تا با «صدای بلند حرف بزند». نوال با آموختن از تجربیات گذشته، در اولین سال حکومت حسنی مبارک (۲۰۱۱-۱۹۸۱)، نشریه‌ی فمینیستی «المواجهه» را به زبان عربی تاسیس نموده و پس از آن «انجمن عربی برای همبستگی با زنان» را بنیان نهاد.

انتشار رمان «سقوط امام» (۱۹۸۷) باعث تشدید حملات بنیادگرایان اسلامی علیه سعداوی گردید تا حدی که او مجبور به زندگی در تبعید شد. او در دوران تبعید در آمریکا آرام ننشست و از تجاوزگری‌های امپریالیستی مردسالارانه غربی به رهبری آمریکا بر ممالک شرقی و تحت سلطه (از جمله افغانستان و عراق) آشکارا سخن گفته و به فمینیست‌های غربی انتقاد می‌کرد که «تنها به نمادهای سنت‌های ارتجاعی در جوامع آفریقا و عرب، مانند مثله کردن اندام جنسی دختران، چندهمسری یا حجاب تکیه می‌کنند اما به مسایل اقتصادی و سیاسی حاکم بر زندگی زنان در این جوامع توجهی ندارند و پیوند مبارزه علیه پدرسالاری و ستم جنسیتی یا مبارزه علیه ستم طبقاتی را نمی‌بینند»^{۱۰} در باور او، ستم علیه زن مساله‌ای جهانی است. او معتقد بود که برهنگی زنان در جوامع غربی در ماهیت هیچ تفاوتی با حجاب/برقع در جوامع اسلامی ندارد؛ هر دو در ماهیت، ضد اخلاقی و زن ستیز اند.

سعداوی پس از بازگشت به مصر، برگزاری انتخابات را در این کشور را «مضحکه» دانسته، می‌گفت: «می‌خندم وقتی از انتخابات مشروع در آمریکا و کشورهای ما صحبت می‌کنی؛ من در جریان تبلیغات انتخابات اوباما در آمریکا بودم. او از والستریت پول جمع‌آوری می‌کرد... براساس همین پول‌ها برنده‌ی انتخابات شد. برای همین هم به نفع والستریت کار کرد. مرسی در انتخابات آزاد به قدرت نرسید. او با پول برنده انتخابات شد. ما انتخابات آزاد و مشروع نداریم. در جوامع سرمایه‌داری، طبقاتی پدرسالارانه که بر ستم علیه زنان و مستمندان استوار است چیزی به نام انتخابات آزاد اساساً وجود ندارد»^{۱۱}

در «انقلاب» ۲۰۱۳ که نوال سعداوی عضو فعال آن بود، محمد مرسی و اخوان المسلمین به زیر کشیده شدند. نوال تاکید داشت: «زنان در جامعه طبقاتی یا جامعه مردسالاری تحت تسلط مردان آزاد نمی شوند. همین است که باید علیه سرکوب طبقاتی، سرکوب جنسیتی و سرکوب مذهبی مبارزه کنیم. بدون زنان نمی شود حرفی از انقلاب زد.»^{۱۳} به نظر سعداوی انقلاب ۲۰۱۱ مردم توسط اخوان المسلمین دزدیده شد. او معتقد بود که انقلابیون توانستند «سر» - حسنی مبارک - را بزنند ولی «بدنه» - ارتش و سایر نهادها - با همکاری آمریکا و اسرائیل حفظ شد. نوال سعداوی در مقابل حکومت عبدالفتاح السیسی نیز ایستادگی کرده، خواهان کناره گیری دیکتاتوری مردسالار گردید.

سعداوی در کنار دیگر فعالیت های مترقی اش، برای تحقق آزادی جنسی دگرباشان و هم جنس گراها نیز تلاش کرده است. او باور داشت که «این شرایط بیولوژیکی، اجتماعی و سیاسی است که بعضی ها را وامی دارد که همجنس گرا شوند یا نشوند.»^{۱۵}

حرف آخر

نوال سعداوی، کنشگر و فمینیستی بود که «جنبش فکری بزرگی» را برای رهایی زنان عرب و مسلمان دامن زد. جنبشی که او مدافع آن بود، در سال ۲۰۰۸ میلادی موفق به منع قانونی مثله سازی اندام جنسی زنان در مصر شد. نوال سعداوی از اولین فمینیست های رادیکال شرق بود، هر چند در بعضی موارد دارای التقاطی فکری نیز بود.

نوال سعداوی یک کمونیست نبود، اما زندگی، تولیدات فکری و مبارزه ی سیاسی او نشان می دهد که او متحد جدی جنبش های کارگری و کمونیستی بود؛ از این جهت ما زندگی و مبارزه ی سیاسی او را تجلیل می کنیم. نوال در مسایل مهم مبارزاتی همچون نقد مردسالاری، سرمایه داری و امپریالیزم در کنار خلق های جهان ایستاد و مانند یک شورش گر مبارز نقش خود را در بسیج اذهان توده ها بازی کرد. زمانی که امپریالیزم امریکا افغانستان را اشغال نموده، برای توجیه این تجاوز، وضعیت زنان در زیر سلطه ی طالبان را بهانه کرد، نوال سعداوی در کنار خلق افغانستان ایستاد و تجاوز و اشغال افغانستان را محکوم نمود. در حالی که فمینیست های لیبرال از اشغال افغانستان زیر نام اهداف فمینیستی به دفاع برخاستند، نوال سعداوی بر علیه این تجاوزگری که زیر نام آزادی زنان به پیشبرده می شد، موضع گرفت و با افشای عمل کردهای زن ستیزانه و مردسالارانه امپریالیزم، تاکید کرد که امپریالیست ها نمی توانند ناجی زنان باشند. نوال با مبارزه علیه سیاست های اشغالگرانه ی امپریالیزم در افغانستان و عراق، مبارزه علیه بنیادگرایی مذهبی و موضع گرفتن علیه صهیونیزم در دفاع از خلق فلسطین، الگوی یک فمینیست ضد امپریالیستی در کشورهای مسلمان و عرب گردید.

افزون بر آن، نوال سعداوی، انتخابات در جوامع طبقاتی را یک توهم می دانست و لیبرال دموکراسی را به چالش می کشید و تاکید داشت که در جوامع طبقاتی، انتخابات معنایی ندارد و فقط وسیله ای برای باز تولید قدرت سیاسی و اجتماعی طبقه ی حاکمه است. زندگی نوال سعداوی در خدمت مبارزه علیه بنیادگرایی مذهبی، ستم طبقاتی و ستم امپریالیستی گذشت. اکنون پس از مرگ نوال نیز اندیشه و دانش فمینیستی او توشه ی راه مبارزات زنان علیه ستم مردسالاری، استثمار طبقاتی - سرمایه داری و مبارزات رهایی بخش خلق های جهان علیه امپریالیزم و استعمار خواهد بود.

-
۱. فارسی اندپندنت، « نوال سعداوی، کنشگر فمینیست مصری، در گذشت»، ۲۲ مارچ ۲۰۲۱
  ۲. سعداوی، نوال، چهره عریان زن عرب، ترجمه‌ی مجید فروتن و رحیم مرادی، نشر روزبهان، ۱۳۵۹
  ۳. مصاحبه با شبکه بی بی سی، برنامه "به عبارت دیگر"، ۱۳۹۶
  ۴. سایت بی بی سی، «نوال سعداوی در گذشت؛ من با صدای بلند... چون عصبانی هستم»، ۲۱ مارچ ۲۰۲۱
  ۵. مجاب، شهرزاد، زنان و انقلاب در خاورمیانه، ترجمه‌ی مترهاشیمی، نشر انترنتی: نقد اقتصاد سیاسی، ۲۰۲۰
  ۶. فارسی اندپندنت، « نوال سعداوی، کنشگر فمینیست مصری، در گذشت»، ۲۲ مارچ ۲۰۲۱
  ۷. مجاب، شهرزاد، زنان و انقلاب در خاورمیانه، ترجمه‌ی مترهاشیمی، نشر انترنتی: نقد اقتصاد سیاسی، ۲۰۲۰
  ۸. همان منبع.
  ۹. مغیثی، هایده، به یاد نوال سعداوی، نشر انترنتی: نقد اقتصاد سیاسی، ۲۰۲۱
  ۱۰. مصاحبه نوال سعداوی با شبکه بی بی سی، برنامه «به عبارت دیگر» ۱۳۹۶
  ۱۱. فارسی اندپندنت، « نوال سعداوی، کنشگر فمینیست مصری، در گذشت»، ۲۲ مارچ ۲۰۲۱
  ۱۲. مصاحبه نوال سعداوی با شبکه بی بی سی، برنامه «به عبارت دیگر» ۱۳۹۶
  ۱۳. مجاب، شهرزاد، زنان و انقلاب در خاورمیانه، ترجمه‌ی مترهاشیمی، نشر انترنتی: نقد اقتصاد سیاسی، ۲۰۲۰
  ۱۴. مصاحبه نوال سعداوی با شبکه بی بی سی، برنامه «به عبارت دیگر» ۱۳۹۶